نووسینی د . زاهیر سوران
پسپۆری نەخۆشییە درمەکان
پسپۆری پزیشکی گشتی

مادده بێهۆشکەرەکان

بریتین لەو ماددانەی کە بە دوو شێوە دەبنە هۆی سڕکردنی لەش یان بێهۆشکردنی مرۆ:

1- مرۆ خۆی ئەو ماددانە بە نائاسایی و هەڵە بۆ حەزی خۆی بەکاردەهێنێت و پاشتر خووی پێوە دەگرێت.

2- یان لە نەخۆشخانەکاندا لە شێوەی جیاوازدا دەدرێتە مرۆ بە مەبەستی خەواندنی پێش ئەنجامدانی نەشتەرگەری ، هێمنکەرەوە یان وەك ئازارشکێن پاش نەشتەرگەری .

زۆر لە مێژە مرۆ توانییەتی چەندان گژوگیا بدۆزێتەوە وبە پێی بۆچوون و سەلیقەی ئەوسای کەم یان زۆر سوودی لێوەرگرتووە و لەمانیشەوە پەی بە هەندێك لە مادده بێهۆشکەرەکان بردووە و ناو ناو بەکاری هێناون و وەلیٚ بەو شێوەیەی ئەمرۆ نەبووە .

هەرچەندە پیشەسازی دەرمان دروستکردن زۆر سوودی لەو مادده بێهۆشکەرانە وەرگرتووەو گەلێك دەرمانی بە سوودی لیٚ دروستکراوە کە تا ئەمرۆش لە دنیادا بەکاردەهێنرێت و بگرە بە سەدان کەسی لە مردن رزگار کردووە وەلیٚ لایەنە خراپەکەی کە خووگرتنە پێوەی زۆر زەق و زەرەمەندە بە کۆمەڵ .

ئەمرۆ لە 136 وڵاتدا مادده بێهۆشکەرەکان بەکاردەهێنرێت و 93 وڵاتیان رایانگەیاندووە کە ڤایرۆسی HIV لە نێو ئەو کەسانەدا تۆمارکراوە کە ئەم ماددانە لە رێگای بەکارهێنانی دەرزی خوێنهێنەرەوە بەکاردەهێنن . هەندێك ئامار ئاماژەی پێدەکات کە لە دنیادا نزیکەی 199 ملیۆن مرۆ ئالودەی ئەم ماددانەن وەلیٚ زۆربەی زۆری ئەوانەی بەکاری دەهێنن لاون .

لە ئەنجامی پێشکەوتنی شارستانیەت و ئازادبوونی زۆربەی گەلاندا هەندێك لەو ماددانە ساویلکانە ، بە شێوەیەکی نازانستییانە بەکاردەهێنرێن کە زیانێکی گەورەی لە گەلێك وڵات و میللەت داوە و لەبەرئەوەیە بە یەکێك لە نەخۆشییە (خووگرەکان) دانراوە

میللەتی کوردیش وەك میللەتانی دی کەم یان زۆر ئەم ماددانەی تیادابڵاوبۆتەوە وەلیٚ لەم چەند مانگانەی دوواییدا دیاردەی بڵاوبونەوەکە زۆر زیادی (لە رانیە لە قوتابخانەی سەرەتاییدا **بینراوە** *) کردووەو بوەتە وێردی سەر زمانی هەمووان لەبەرئەوەی چەندان لاوی کورد ئالودەی ئەو ماددانە بوون وەلیٚ خراپترین و ترسناکتریان ئەو جۆرانەیانە کە لە شێوەی دەرزیدا دەدرێت لە خوێنهێنەری مرۆ . لەبەرئەوەی ئەو جۆرانە لە خوێنهێنەرەوە دەتوانن ڤایرۆسی هەندێك نەخۆشی وەك زەردوویی و ئەیدز کە چارەسەرکردنیان زۆر ئاستەمە بگوێزنەوە ...تاد . هەرچەندە ئەز نامەوێت بچمە نێو قوڵایی باسەکەوە وەلیٚ دەمەوێت زانستییانە ئاماژە بە چەند لایەنێك و جۆرەکانی مادده بێهۆشکەرەکان بکەم بۆ ئەوەی هەمووان کەمێك زانیاری یان لەمەڕ ئەم ماددانە هەبێت لەبەرئەوەی هەموو ماددەکان لەشی مرۆ دەهەژێنن و هەندێك درۆزنە هەستی پیٚ ڕەوا دەبینن .

هۆی بڵاوبونەوەی ماددەکان

1- سیاسسەتی داگیرکەرانی کوردستان و قاچاخچییەکان دوو هۆی گرنگن بۆ تێکدانی شیرازەی کۆمەڵایەتی بۆ ئەوەی کۆمەڵگایەکی نەخۆش و مشەخۆرمان هەبێت و نەتوانین خۆمان بەڕێوەبەرین و هەمیشە دەست لەوان پان بکەینەوە .

2- کەمی یان نەبوونی پۆلیس و کارمەندی گومرگی پسپۆر لە بواری مادده بێهۆشکەرەکاندا .

3- کەمتەرخەمی یان بایەخ نەدان بە کۆنترۆڵکردنی سنورەکان دا ، کەمی یان نەبوونی سەگ ی تایبەتمەندی راهێنراو بۆ دۆزینەوەی مادده بێهۆشەکان .

4- ساویلکەی و بێکاری لاوانی ئەمڕۆی کوردستان کە بە ئاسانی هەڵدەخەڵەتێنرێن و زۆر بە نازانستییانە لە ئازادی و دیموکراتی ئەمڕۆی کوردستان تێگەیشتوون ، ئەوان وادەزانن بازاری ئازاد و دیموکراتی مانای بەڕەڵاییە !!

5- نەبوونی سەنتەری بەدواداچوون یان چارەسەرکردنی ئەو کەسانەی خوویان داوەتە مادده بێهۆشکەرەکان .

ئەوەی راستی بێت لە هەموو دنیادا کەم یان زۆر دیاردەی خووگرتن بە مادده بێهۆشکەرەکانەوە هەیە . بۆ ئەوەی بتوانرێت سنورێك بۆ ئەم ماددانە دابنرێت لە هەندێك وڵاتدا وەك (هۆڵەندە) هەندێك لە ماددانە یاساییە و لە هەندێکی دی دا قەدەغەیە .

مەترسییەکان

1- کاردەکاتە سەر ئابووری تاك و حکومەت، لەبەر ئەوەی کلینیکی پسپۆڕی چارەسەرکردنی مادده بێهۆشکەرەکان یان خووگرتووەکانیش (ئەلکهۆل) نییە .

2- بڵاوبونەوەیی و بەکارهێنانی دەبێتە هۆی پەروەردەکردنی نەوەیەکی نەخۆش و سەقەت .

3- زێدبوون و بڵاوبوونەوەی ماددەکان مەترسی گواستنەوە و بڵاوبوونەوەی نەخۆشییە ڤایرۆسییەکان زێدەتر دەکات .

4- گەر پسپۆر لەم بوارەدا ئامادەنەکرێت ئەوا لە ماوەیەکی نادیاردا دەبێتە هۆی گێروگرفتی کۆمەڵایەتی گەورەو تەنانەت پزیشکیش .

جۆرەکانی ماددەکان

1- Cannabis ئەمیش دوو جۆرە :

a- تلیاك (Tetra Hydro Cannabinol) THC

رەنگی جیاوازی هەیە ، قاوەیی ، زەردێکی تاریك ، دەتوانرێت بە هۆی سەبیلێکی تایبەتییەوە بکێشرێت یان بکرێتە نێو جگەرەوە . گەر بکێشرێت بۆنێکی تایبەتی هەیە ، بە رێژەی لە 26٪ ماددەی THC ی تیادایە و نزیکەی چەند هەفتەیەك لە نێو خانە چەورییەکانی لەشدا دەمێنێتەوە . کاریگەری لە سەر کۆئەندامی ناوەندی دەمار هەیە ، کار دەکاتە سەر کەسایەتی مرۆ. دەبێتە هۆی زیان و گێروگرفتی کۆمەڵایەتی ، تەندروستی و دەروونی بۆ ئەو کەسە و خێزانەکەی .

* لە ساڵی 1930 ە وە وەك ماددەیەکی بێهۆشکەر جوداکراوەتەوە .

کانابیس

b – مەریوانە

یەکێکە لەو مادده بێهۆشکەرانەی لە دێر زەمانەوە ناسراوە و لە سەدەی 19 هەمدا پزیشکی تایبەتی شاژنی ئینگلیستان ڤیکتۆریا مەریوانەی وەك ئازارشکێن لە خولی مانگانەی دا بەکارهێناوە ، وەلێ ئەمڕۆ لە نێوان لاوە سویدیەکاندا زۆر بڵاوە. وەك سەوزەی هیشککراوی سەوزێکی زەردباوی قاوەیی دەردەکەوێت . بە رێژەی 1-12٪ ماددەی THC تیادایە و لەوانەشە بگاتە لە 20٪ ئەو کاتە پێی دەڵێن (Thai sticks) زێدەتر بە زاراوە عارەبییەکەی بە حەشیشە ناسراوە . لە ساڵی 1975 ەوە زێدەتر لە 300 توێژینەوەی زانستی لە مەڕ مەریوانە کراوە . لە بواری پزیشکیدا سوودی باشی لێوەرگیراوە وەك ئازارشکێنی شێرپەنجەدار و ئەیدزدار .

هاوکات دەدرێت بەو نەخۆشانەی کە (Epilepsy, Bipolardisorder) و تەنانەت سەرانسێ (Migraine) یان هەیە .

2- ئەمفێتامین (Fenametrazin, metamfetamin)

ماددەیەکی بێهۆشکەرە و کیمیایی لە ئەدرینالین دەچێت و هەژێنەرێکی کۆئەندامی ناوەندی دەمارە لە 10-30٪ ئەمفێتامین سولفاتی تێدایە . لەبەرئەم هۆیەیە کە هەندێك پزیشك دەیانەوێت بە رەچەتە وەك دەرمان بۆ هەندێك کەسی بنووسن کە خوویان پێوە گرتووە بۆ ئەوەی رێگە لە زێدبەکارهێنانی بگیرێت . وەك دەرمان لە شێوەی ADHD/DAMP لە نەخۆشخانەکاندا بەکاردەهێنرێت .

دەتوانرێت لە دەمەوە وەربگیرێت (پاش 15–30 خولەك هەست بە كاریگەرییەكەی دەكرێت ، گەر لە لووتەوە هەڵبمژرێت لە ماوەی 5–10 خولەكدا هەستی پێدەكرێت ، وەلێ گەر لە رێگای دەرزییەوە بدرێت لە خوێنهێنەر ئەوا راستەوخۆ هەستی پێدەكرێت و ماوەی 3–4 كاژێر دەخایەنێت .

3– كۆكاین (Koks, Vip puder)

لە شێوەی بۆدرەی سپی كریستاڵیدایە ، زۆر خاوێنە و دەتوانرێت بە هۆی كونە لووتەكانەوە هەڵبمژرێت ، بخورێت ، بە دەرزی لە خوێنهێنەرەوە بكرێتە نێو خوێنەوە یان بكرێتە سەر ناوپۆشەكان .

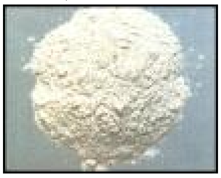

كۆكاین

هەردوو كۆكاین و ئەمفێتامین درۆزنە هەستێكی خەمباری ، بریندارى بە مرۆ دەدەن ، لە سەرەتادا مرۆ زۆر زوو بێهۆش دەبێت . ئەو كەسانەی كە كۆكاین بەكاردەهێنن زۆرجاران خۆراك و خەو لە دەست دەدەن ، تینوویانە پاش ماوەیەك لەڕولاواز دەبن ، كەمخۆری و بێخەوی ، پیسوپۆخڵ و كەمتەرخەمی دەبێتە هۆی بە ئاسانی تووشبوونیان بە نەخۆشی . هەندێك جار روویداوە مرۆ بە هۆی پەلە و نەشارەزایی بەكارهێنانی دەرزییەوە خوێنهێنەرێكی خۆی كون كردوە و پاشتر مردووە . هەندێك مرۆ تووشی (گیروگرفتی دەروونی وەك گوێیان لە دەنگ بوو ، هەست دەكەن مێروو لە ژێر پێستدا) دەبن.

4– هێرۆین

ماددەیەكی بۆری–سپی یە لە Opium دەردەهێنرێت ، لە شێوەی دەرزی خوێنهێنەر و كێشاندا ئامادەكراوە . لە ساڵی 1874، R.A. Wrigh لە نەخۆشخانەی St.Mary لە لەندەن دۆزییەوە .

لە ساڵی 1898 دا كۆمپانیای Bayar ئەڵمانی توانیان هێرۆینێكی دەستكرد بەرهەم بهێنن .

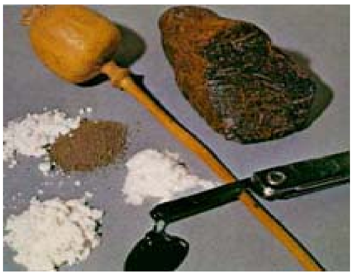

هێرۆین

ئەو هێرۆینەی ئەمڕۆ لە نێوان پەنگكێشەكاندا بەكاردەهێنرێت هەندێكیان دەستكردە و هەندێكیشیان سروشتییە لە هەندێ وڵاتدا بۆتە گیروگرفتێكی گەورەی كۆمەڵایەتی ، ئابووری و تەندروستی كە كۆنترۆڵكردنی ئاستەمە!!

5– Kat (KHAT)

ماددەیەكە دەبێتە هۆی هەژاندنی كۆئەندامی ناوەندی دەمار ، لە ساڵی 1989 ە وە لە سوێد وەك ماددەیەكی بێهۆشكەر جوداكراوەتەوە . ئەم ماددەیە لە زۆر روەوە لە ئەمفێتامین دەچێت . لە هەندێك وڵاتدا (هۆڵەندەو ئینگلیستان) وەك ماددەی بێهۆشكەر مامەڵەی لە گەڵدا ناكرێت .

Kat

پێش چەندان ساڵ لەمەوبەر شێوەی (Catha) ی سەوزەکە وەك بنێشت جووردراوە و دەبێتە هەژاندنی قسەکردن ، بەهێزکردنی بیر و کاری ماسوولکە کەمدەکاتەوە .

6– Ecstasy

یەکێکە لە مادده بێهۆشکەرە هەژێنەرەکان لە ساڵی 1914 (MDAM) ئامادەکراوە وەلیٚ لە ساڵیٚ 1970 دا بەکارهێنراوە ، زۆر جاران لە شێوەی حەبدا (سپی ، ڕەنگاوڕەنگ و شێوەی جیاوازی وەك سێو ، دەنکە ترێ دا دەبینرێت (حەبەکە قووت دەدرێت) . ماوەیەك پزیشکە دەروونییەکانی ئەمێریکا بەکاریان دەهێنا وەلیٚ پاشتر لە نێو پەنگکێشەکاندا بڵاوبۆوە .

ئەوەی جێگای مەترسییە مرۆ نازانێت ناوەرۆکی حەبەکە لە چی پێکهاتووە . هەندێك توێژەر دەبێژن کە حەبەکە زێدەتر دەبێتە هۆی خووپێوەگرتنی دەروونی . ئەم ماددەیە دەبێتە هۆی زێدبوونی توانای لاوان و دەتوانن کاژێرێك زێدەتر سەما بکەن ، لەبەر ئەوە لە ساڵی 1996 دا لە ئینگلستان نزیکەی 50 لاو بەم حەبانە مردن هۆی مردنیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ماددەیە دەبێتە هۆی برینداربوونی مێشك . لە ساڵی 1999 دا کچێکی سوێدی ژێر 20 ساڵان بە هەمان حەبە مرد . لە سەرەتای ساڵی 2006 دا بلاویانکردەوە کە نەخۆشێکی لەندەنی لە ماوەی 9 ساڵی ڕابردوودا نزیکەی 40 هەزار حەبی لەم ماددەیە خواردووە و دەرئەنجام تووشی گیروگرفتی دەروونی و بیر بووە !!

7–LSD (lysergsyredietylaid)

یەکێکە لەو مادده بێهۆشکەرانەی زۆر بەهێزە ، ساڵی 1938 لە لایەن Albert Hofmann ەوە دۆزرایەوە ، وەك بۆدرەی سپی وایە ، بیٚ بۆنە و ئاسایی لە دەمەوە وەردەگیردرێت و نزیکەی 8–10 کاژێر کاریگەری هەیە ، تاکە ماددەیەکە تا ئەمرۆ بە مەبەستی چارەسەرکردنی دەروونی لە بەلچیکا بەکاردەهێنرێت .

8–GHB (Gammahydroxybutyrat)

ئەوەی شایانی باسە سروشتی ئەم ماددەیە لە نێو لەشدا هەیە وەلیٚ لە ساڵی 1960 دا توانرا بەمەبەستی سڕکردنی پێش نەشتەرگەری و خەواندنی نەخۆش ئامادەبکرێت ، وەلیٚ پاشتر دەرمانی دی شوێنیان گرتەوە .

لە ئەمێریکادا لە هەندێك دوکاندا دەفرۆشرا بۆ نزمکردنەوەی کێش و جوانی ماسولکەکانی لەش . لە ساڵانی 1990 ئەم ماددەیە لە ئەمێریکاوە گەیەنرایە ئەوروپا و ژمارەیەکی زۆر لە لاوان دەستیان بە بەکارهێنانی کرد .

بۆدرە سپییەکە لە گەڵ ئاودا تێکەڵ دەکرێت و دەبێتە گیراوەیەکی سپی و پاشتر دەخورێتەوە . نیشانە لاوەکیەکانی بریتین لە هێڵنجدان ، گێژبوون ، لە هۆشخۆچوون . ژمارەیەکی زۆری لاوی سوێدی کە بەکاریان هێناوە بە پەلە گەیەنراونەتە نەخۆشخانە .

9– دەرمان

ئەوەی شایانی باسە ژمارەیەکی زۆر لە دەرمان کە وەك هێمنکەرەوە ، خەوبەرەوەکان یان ئازارشکێن کاردەکەن لە بازاردا یان لە ئینتەرنێتدا دەفرۆشرێت وەك Rohypnol , Valium ,(subutex (buprenorfin . ژمارەیەکی زۆر لە لاوان و بگرە پیرەکانیش فێری بەکارهێنانی ئەم دەرمانانەو چەندان دەرمانی دی بوون لەبەر ئەوەی هەستێکی تایبەتی بە مرۆ دەدات . هەرچەندە لە هەندێك وڵاتدا ئەم گرووپە دەرمانە بە ڕەچەتەی تایبەتی دەفرۆشرێت بە مەبەستی چارەسەرکردن بۆ ئەوەی کاریگەری خووگرتن کەم بکاتەوە لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك کەس لە ڕادە بەدەر بەکاری دەهێنن و ئەوسا کاریگەری بێهۆشکەریان لە سەر دەردەکەوێت . ئەم جۆرە ی مادده بێهۆشکەرەکان بە ئاسانی تر دەست دەکەوێت وەك لەوەکانی دی ، لەم ساڵانەی دوواییدا تەنانەت هەندێك پزیشك خۆیان خوویان پێوەگرتووە و ڕەچەتەیان بۆ خۆیانیان نووسیوە و بەکاریان هێناوە !!

دەرمان

Dopin=Anabola −10

بریتیین لەو ماددە دروستکراوانەی بە مەبەستی جوانکردنی لەش ولار و هێزوتوانای مرۆ لە شێوەی حەب ، کەپسول و دەرزی دا دروستکراون . زۆرجاران وەرزشوانە ناودارەکانی دنیا بەکاری دەهێنن یەکێك لەوانە بریتییە لە GHB .

لە کۆتاییدا دەمەوێت ئەو راستییە بخەمە بەرچاوی و هەمووان کە ماددە بێهۆشکەرەکان هیچ سوودێك بە لەش و تەندروستی مرۆ ناگەیەنن تەنیا زیان نەبێت جگە لەو بارانەی کە لە نێو نەخۆشخانەدا دکتۆر بە مەبەستی جیاجیای پزیشکی بەکاری دەهێنێت . گەر بێتو سنورێکی یاساییانەی بۆ دانەنرێت لەوانەیە ببێتە گیروگرفتێکی فرە لایەنیی لە کوردستاندا کە ئەو کەلێنە گەورەیەی لایەنی تەندروستی فراوان تر ببێت و دواتریش کۆنترۆڵ نەکرێت !!

* رۆژنامەی ئاراستە ، ل 1 ، ژ 3 ی بەرواری 26ی مانگی 11ی 2005 .

سەرچاوەکان

1.www.drugsnews.nu © 060205
2.www.grup2sv.ro © 050918
3.www.dagensmedicin.se © 060620
4.Läkemedelsboken, 2005/2006 SWEDEN.